

A DEBRECENI M. TUDOMÁNYOS EGYESÜLET
TUDOMÁNYOS ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARA.

1341 46 / 47.

Ésk: 1947 évi július 9. n.

A K O N J U N K T U R A .

Államtudományi doktori értekezés.

Irta:

Holnoky László

Debrecen

1947.

A 2299

XV 8277-1947 március 29. I. t. államtud -
Sz. F. Os.

XVI 8417-1947 július 9. II. t. államtud -
egyhangú

Szül: Debrecen 1923 jan. 4.

Aratási a'firal 1357: /1946-47: j. c. az.

Exp 1947 júl. 11.

Bizálatra biadan:

Dr. Gáborffy - Kádoss F. ibor

" Bogóffy F. reuc

profesor matemat.

Debrecen 1947. évi július hó 10-én.

Fő minöntével elfogatom.

- Gyálmay Károly

1947. júl. 11.

Bogóffy

Dr. Gyálmay Károly
e. i. déván

Forrásmunkák :

Balla Antal : A legújabb kor gazdaságtörénete.

Budapest, 1935.

ijf.Boér Elek: Keynes konjunkturaelmélete.

Budapest, 1932.

Bozóky Ferenc: A statisztika módszertana.

Debrecen, 1927.

Fellner Vilmos: Adalék a konjunkturális fejlődés dinamikájához.

Budapest, 1928.

Halász-Medelló: Közgazdasági lexikon.

Heller-Balogh : Tanulmányok a konjunkturakutatásról.

Budapest, 1928.

Magyar Gazdaságkutató Intézet Gazdasági Helyzet-jelentései 1929-től.

Röpke W. : Die Konjunktur. Jena 1922.

Sipeki Balázs : Adóztatás és konjunkturák

Budapest, 1933.

Varga István : Jó vagy rossz-e a konjunktura ? Budapest 1931.

Vágó József : A konjunkturakutatás fel-
adatai és nehézségei Magyar-
országon. Budapest, 1927.

Wagemann Ernst: Konjunkturlehre ,Berlin 1928

Tartalom :

Bevezetés.

I. A konjunktura fogalma.

II. Konjunkturaelméletek.

III. Konjunkturavizsgálat.

IV. Konjunkturakutatás.

V. A modern gazdasági problémák
és a konjunktura.

B e v e z e t é s .

A tudománynak és vele együtt minden tudományszaknak első és főelvé, hogy a haladó korral lépést tartson. - Talán egyik tudományszaknak sem sikerült ezt a célt annyira elérni, mint a közgazdaságtannak. Egyik tudományszak sem reagál oly gyorsan a minden-napi életben felmerülő változásokra, egyik sem appercipiálja annyira az új jelenségeket, mint éppen a közgazdaságtan. Bár a XX. század bonyolult gazdasági élete a legkülönbözőbb variációkban tárja fel a nehezebbnél nehezebb problémákat, mégis a sok között van egy kérdés, mely újabban minden más közgazdasági kérdést háttérbe szorított s ez a konjunktúra kérdése.

A konjunktura problémával a maga egészében csak a legujabb időktől kezdve foglalkozik a közgazdaságtan. A fogalom látszólag közismert. Ez a közismertség azonban csak abban merül ki, hogy mindenki hallotta már ezt a fogalmat emlegetni, egyesek talán még annyi fáradságot is vettek, hogy a lexikonban utána-néztek, de ha megkérdezzük még a műveltebb embereket is, hogy mi is hát tulajdonképpen az a konjunktura, milyen elgondolása, fogalma, ismeretei vannak róla, arra a szomorú megállapításra jutunk, hogy még a műveltebb emberek is nemcsak a legeltérőbb, de hiányos ismeretekkel bírnak e tekintetben. Ezért - mint ahogy az egyik híres közgazdász mondotta - sohasem árt a konjunkturáról szóló dolgozatokat a konjunktura fogalmával kezdeni.

A konjunktura fogalma.

A "konjunktura" szó latinból származik. A középkorban az asztrológia körében került fel s körülbelül ugyanabban az értelemben használták, mint a "konstelláció" szót. Ebben az értelemben a XVII. században jött át a hétköznapi életbe. Főleg Németországban alkalmazták sokszor, ezeket a fogalmakat jelölve vele : Lage der Dinge, Zeitverhältnisse. A XVII. század végén a kereskedői nyelvben már a mai értelemben találjuk s jelöli az üzlet fellendülését vagy hanyatlását. Láthatjuk tehát, hogy a konjunktura, mivel az üzletmenet szempontjából nézi a gazdasági helyzetet, eredetileg magángazdasági fogalom, az általános közgazdaságban csak a XVII. század második felében honosodott meg.

Az újabb terminológia értékitéleti elem hatása alatt a konjunktura szónak egy sajátos új jelentést adott, amennyiben a kedvező konjunkturát jelzi vele, / Hoch-

konjunktur / melynek ellentéte a dekonjunktura. Annyira elterjedt már ez a - már előre jelzem - téves elnevezés, hogy még kiváló közgazdászok is használni kezdik /Heller, Wagemann /. Hogy mennyire helytelen konjunktura és dekonjunktura között különbséget tenni, kitűnik abból, hogy a konjunktura szó eredetileg csillagászati eredetű, a konstelláció szóval identikus jelentésű; ebből következik, hogy a dekonjunktura, vagyis a konjunktura hiánya a gazdasági életben elképzelhetetlen, mert a gazdasági életben konstelláció kisebb-nagyobb mértékben állandóan van. Nem szabad tehát konjunkturáról és dekonjunkturáról, hanem csak jó és rossz, vagy ha tetszik, kedvező és kedvezőtlen konjunkturáról beszélni.-A konjunktura szó fogalma aránylag egyszerű: szószerint az összes gazdasági tényezők konstellációját jelenti.- A gazdaság, mint minden élet-

folyamat, állandó mozgásban van, tehát dinamikus jellegű. A szükségletek állandóan megújulnak s az ezek nyomán meginduló gazdasági tevékenység különböző menete okozza a gazdasági élet dinamikáját. Ha a változás a szükségletek, vagy ezek kielégítésére szolgáló javak mennyiségében áll be, gazdasági statikus egyensulyról, ha ellenben a szükségletek és javak egymásközti viszonyában történik módosulás, dinamikus egyensulyról beszélünk. A dinamikus egyensulyt mutató irányvonalat " trend "-nek nevezzük. A közgazdaság statikus helyzetének vizsgálata sohasem kötötte le különösebben a gazdaságkutatók figyelmét ; ezzel szemben korunk gazdasági ingadozásainak hatása alatt roppant nagy fejlődést vett a közgazdaság dinamikus folyamatainak vizsgálata, hiszen maga a közgazdaság is egy tipikus dinamikus folyamat.

A konjunktura általában bizonyos gazdasági eseményeknek összehatalálkozása és összekapcsolódása ; a társadalmi, forgalmi és gazdasági viszonyoknak olyan alakulása, mely a termelés módosítása nélkül idéző elő változást a meglevő gazdasági értékekben.

Ebben a fejezetben kizárólag csak a konjunktura fogalmát ismertettük, mert célzserűnek tartottuk a konjunkturatan többi fogalmát a konjunkturavizsgálatról szóló fejezetben tárgyalni.

Konjunkturaelméletek.

A konjunktura fogalmának meghatározása után áttérünk a különböző konjunkturaelméletekre. Itt mindennek előtt előre bocsátom, hogy több, a magyar közgazdasági irodalomban eddig még fel nem dolgozott elméletet is fogunk tárgyalni.

A mult században a gazdaság-tudomány nem volt érzékeny a konjunkturaváltozá-

sok iránt s annak csak egyik fázisát, a válságot / krízis/ érezte meg. A válság a termelésnek, fogyasztásnak és forgalomnak zavarából keletkező baj, mely mindig értékeknek, főleg tőkének megsemmisülését vonja maga után. Jellege szerint van pénz-, háborus-, tőzside-, kereskedelmi-, hitel-, mezőgazdasági-, ipari- stb. válság. A legrégebbi konjunktúra-elméletek az u.n. válságelméletek gyűjtőnév alatt foglaltatnak össze. A konjunktúrával kapcsolatban helytelen válságelméletről beszélni, ilyen nincs, csak a most tárgyalandó néhány elméletet szokták válságelméletek név alatt említeni.

A válság elméletek az angol klasszikus közgazdászok elveiben gyökereznek. Ők ugyanis azt tanították, hogy a szabadon érvényesülni tudó gazdasági erők egyre nagyobb harmóniát teremtenek a közgazdaságban. Ezen nézetük folytán persze nagy fejtörést okozott nekik azoknak a válságoknak a megmagya-

rázása, melyek a XIX. században elég gyakran léptek fel, melyekkel majd egy későbbi fejezetben fogok különösebben foglalkozni. Mindenesetre nem hagyhatták figyelmen kívül a nagy gazdasági megrázkodtatásokat s így különféle elméletekkel igyekeztek azokat megmagyarázni.

Ezek a régebbi válságelméletek a közgazdaság mozgását nem a maga egészében tárgyalták, hanem csak egy-egy szembe-tűnő krízist vizsgáltak s ennek felderítésére sokkal nagyobb súlyt fektettek, mint magának a közgazdaságtanának analizálására. A nagy válságoknak csak közelfekvő okait vizsgálták, melyek összeomlásokban, a termelés és fogyasztás arányának megváltozásában /Überproduktions- oder Unterkonsumtions-theorien / vagy az egyes termelési ágak normális viszony megávltozásában mutatkoztak. / Disproportionálitátstheorien. / Emellett még

ugyanazon elméleten belül is erősen eltértek egyesek azon a ponton, hogy milyen okok azok, melyek ismételten előidézik a gazdasági diszharmóniát. Malthus a nagy tőkefelhalmozódásban, Owen, Sismondi, Robertus a rossz jövedelemeloszlásban, Marx a kapitalizmusban és a kapitalizmusban előidézett termelőtényezői aránytalanságban, a Currency-iskola a rossz pénzkibocsátásban, Jevons az ingadozó terméseredményben, mások a vállalkozók tevékenységében keresték az okát.

A két legrégebbi válságelmélet a fogyasztáshiány és a túltermelés-elmélet. A túltermelés gondolata Owentől ered, válságmagyarázattá való átdolgozása pedig Malthustól. Lényege abban van, hogy a kapitalizmus által nagy arányban megszervezett termelés a népesség vásárlóerejének csökkenésével az árukban túlbőséget teremt; a túltermelési elmélet tehát nem abszolút, hanem a vásárb-

képességhez viszonyított, relatív túltermelést jelöli meg a válság okául. Ennek negatív reciproka a fogyasztáshiány elmélete, mely szerint a nép fogyasztó képessége nem elég nagy ahhoz, hogy az előállított árukat összevásárolja. Megalapítója Sismondi, aki a válságok okát főleg a rossz jövedelemeloszlásban látta. Elmélete nem helyes, mert míg vannak kielégítetlen emberi szükségletek, ilyenek pedig mindig lesznek, addig fogyasztáshiány nem áll be. Nem helyes azért sem, mert a válságot meg lehet ugyan magyarázni vele; de nem lehet a konjunkturát, különösen annak periódikus voltát.

A túltermelési elmélettel szemben áll Jean Baptiste Say híres eladási utak elmélete. Szerinte általános túltermelés nem lehet, mert a termelés fogyasztással jár s a gazdasági javak mennyisége így állandóan kiegyenlítődik, legfeljebb bizonyos termelési ágak ideiglenes előtérbe nyomulásáról le-

het szó, ami azonban nem számol a piac szerkezetével és a gazdasági élet természetével s így nem fogadható el.

Az eddig tárgyalt három válságelméletnek közös főhibájuk, hogy a válságok periodicitását nem tudják megmagyarázni, s az egyes válságokat önálló történésként kezelik s nem adnak választ a fellendülés okáról. A visszatérés megmagyarázására az első kísérletet Marx tette azáltal, hogy a fogyasztáshiányelméletet a nyereséghányad csökkenéséről szóló elvvel egészítette ki és sikerrel megmagyarázta a válság utáni fellendülés okát, mely abban áll, hogy mivel a válság tőkét pusztít, a tőkék aránya csökken a a válság fellendülésbe csap át, mert kevesebb tőke áll rendelkezésre.

Itt van azután a meteorológiai konjunkturaelmélet, melyet William Stanley Jevons alkotott meg s ujabban Dietzel, Kirk és Moore fejlesztenek. Ez az elmélet a nap-

folttok fellépésével kapcsolatos időváltozásokból, a Venusnak a Nap körül megtett útjából és a terméseredmények változásából igyekszik a válságokat megmagyarázni. Dietzel azzal vélte alátámasztani ezen elmélet jogosságát, hogy a termésváltozás determinálólághat a mezőgazdasági lakosság helyzetére s így közvetve jó vagy rossz terméseredményű évek az egész közgazdaságra hatást gyakorolnak. A meteorológiai konjunkturaelmélet helytelenségére Pigou mutatott rá azáltal, hogy ennek a magyarázatnak a mezőgazdasági országokban van csak helye, industrializálódott országokban azonban nem lehet elfogani kellő konjunkturaváltoztató oknak.

A régebbi elméletek közül csak ezt a négyet említjük meg, mert ezek a legfontosabbak. Természetesen van még ezeken kívül sok régebbi felfogás, melyeknek egydaluságukon kívül közös hibájuk, hogy csak

a gazdasági krízist lehet velük megmagyarázni. Következésképpen az annak, hogy a közgazdaságtanban régebben a statikai nézőpont állott előtérben s a dinamikus jelenségekre nem fektettek elég nagy súlyt a kutatók. John Bates Clarknak köszönhető, hogy a figyelem ujabban a gazdasági élet dinamikájára fordult. Ekkor jöttek csak rá arra, hogy a válság nem önálló fogalom, hanem a gazdasági élet hullámkörének egyik fázisa. Ettől kezdve nem a válságkutatás volt a fő probléma, hanem a gazdasági élet helyzetváltozása, mozgása, a piacban egybefűzött gazdaságoknak egybefűzöttségükből folyó, tömegszerű eredményekben nyilvánuló kölcsönhatása. Mivel pedig éppen ebben az időben vált magángazdaságiból közgazdaságivá a konjunktúra fogalma, így a közgazdaság létszött legalkalmasabbnak a probléma középpontjába helyezésére.

A modern konjunkturaelméletek

a Marx-féle válságelméletekből nőttek ki. Az első lépcsőfok az volt, hogy a francia Juglar megállapította, példakkal bizonyította a gazdasági élet periodicitását. Erre az eredményre jutott Lord Overstone és Tugan-Baranowszky.

Az újabb elméletek közül először a lélektani konjunkturaelméletet említjük meg, mely a vállalkozók vállalkozási kedvének emelkedéséből vagy csökkenéséből és más lélektani elemekből magyarázza a konjunkturaváltozást. A válságelméletekből nőtt ki a lélektani elmélet is és Pigou fejlesztette tovább önállóvá. Nagy szerepet játszik benne a spekulatív lehetőség, üzleti kilátások megítélése, vele kapcsolatban a pénz és hitel szerepe. Két nagy hibája van: az egyik, hogy nem gondol arra, hogy a vállalkozók hangulatváltozásának is oka van, a másik pedig egyoldalúsága, mert kizárólag

pszichológiai momentumokból gazdasági helyzet-
változás létre nem jöhet. Feltűnő, hogy Pi-
gou kevésszer használja a konjunktura elne-
vezést *s* helyette " psychological fluctuati-
ons "-t emleget. Igaz ugyan, hogy a lélektan-
i tényezőket nem lehet kizárni a gazdasági
élet dinamikájából, de mégis túlzás nekik
oly nagy szerepet juttatni.

Az egyik legfontosabb konjunk-
turaelmélet a monetárius konjunkturaelmélet.
A konjunkturahullámzást a pénz oldaláról fog-
ja fel. Ily irányu törekvések már a XIX.szá-
zad kezdetén jelentkeztek, de igazán nagy je-
lentőségűvé csak a cambridgei iskola védő-
szárnyai alatt növekedett meg ez az elmélet.
Az irányelv az, hogy a gazdasági életet egye-
dül befolyásoló tényező kizárólag a pénz,
így tehát a pénzmennyiség növekedése a fő-
tényezője a konjunkturahullámzásnak. A pénz-
mennyiség növekedése beruházásokra ösztönöz,

a termelés fokozódik, a fogyasztás a jövedelmek fokozódása folytán szintén emelkedik. Egy bizonyos foknál azonban megkezdődik a kényszer-takarékosság és a Wicksell-féle kumulatív folyamat, következésképpen a fogyasztás erősen esökken, a krízis kezdődik. Ezen a ponton kapcsolódik be a hozzánövekvő vásárlóerő fogalma, melyen az egész monetáris konjunkturaelmélet nyugszik. A pénzmennyiség gyarapodása, a nagyobb hitelnyújtás visszaadja az összezsugorodott gazdasági életnek a tőle elvont vevőkört és a válság enyhül. A monetáris elmélet főképviseelője Ralph George Hawtrey, rajta kívül Robertsen, Irving Fisher, Mises, Hansen, Hayek, Robinson az ismertebbek. A monetáris konjunkturaelméletek megegyeznek abban, bár sok variációjuk van, hogy a mai bankrendszert és pénzgazdaságtant tartják a konjunkturaváltozások főokainak s hogy hiszik, hogy az ingadozásokat

a banügyek helyes szabályozásával ki lehet küszöbölni. A legnagyobb önállóságot Keynes elmélete mutatja, melyről éppen ezért külön emlékezünk majd meg. A monetárius elmélet korszerűsége ellenére is abban a hibában van, hogy mint az eddig tárgyalt többi elméletek; egyedül a pénzmennyiség változásaira vezeti vissza a konjunkturaciklust. Nagy jelentősége, hogy ráutalt a pénznek, mint a mai közgazdaság fontos elemének nagy fontosságára a konjunkturakutatásban.

John Maynard Keynes szerint a konjunkturamozgalomnak a beruházások egyensulya megbomlásának következtében állanak elő, mert a zavaró okok egyenlő és ellenkező reakciót hoznak létre. Mint sok más konjunkturakutatóban, úgy Keynesben is él a vágy a kérdés monisztikus uton való megoldása után. Bár a konjunkturamozgalomban a bankpolitikának döntő szerepet juttat, de mivel az egyensuly megbomlását nem monetáris

tényezőknak tulajdonítja, éppen ezért nem lehet Keynest a monetáris konjunkturakutatók közé sorolni. Műve első részében különbséget tesz a trend és a konjunktura között, második részében azonban erről az egyáltalán nem helyes megkülönböztetésről teljesen megfeledkezik, csupán " kölcsönös összefüggés"-t emleget. Tíz egyenletet s vele párhuzamosan elméleti tételeket állít fel, melyekkel azt akarja bizonyítani, hogy a trend és a konjunktura okai teljesen különbözők, ezért tesz különbséget trend és konjunktura közt. Elméletén Wicksell hatása érzik meg legjobban s ő maga is bátran vallja magát a neo-Wicksell irány követőjének. Megnyilvánul ez abban is, hogy a gazdasági dinamikus változásokat monetáris, investíciós és ipari tényezőkre bontja szét, elég helytelenül, mert az egyes fogalomkörök keresztezik egymást. Megállapítja, hogy mily okok idézik elő a

gazdaság fázisváltozásait, milyenek azok következményei. Szerinte az áruinfláció s nem a tőkeinfláció a fellendülés sajátos jelensége, mert midőn olyan fogyasztási javak kerülnek a piacra, melyeket nem lehet eladni, beáll a krízis. " a konjunktura /long run / egy Potemkin-falu, mely a trend /short run / ingó bázisára van felépítve ". Ebből a kijelentésből arra lehet következtetni, hogy Keynes a trendet csak egy eszményi követelmény kisugárzásának tartja, mely a rugalmas stabilizációt akarja jelenteni. Végezetül még csak azt jegyezzük meg Keynes elméletéről, hogy mint sok másnak, úgy neki sem sikerült a gazdasági statika és dinamika között a konjunkturakutatással kapcsolatban az összeköttetést megtalálni éppen a trend és a konjunktura közötti okozati és összefüggési kapcsolat értelmezése miatt.

A monetárius s a vele rokon Keynes-elméletnek ellentmond Bouniatian fel-

fogása. Ő ugyanis azt állította, hogy a mai bankrendszer és pénzforgalom rugalmassága folytán enyhíti a konjunkturaokokat, tehát semmi esetre sem lehet hullámzást előidéző ok. A depressió tőkeleírásokkal jár, tulajdoni csere esetén pedig az új tulajdonos jóval olcsóbban szerzi meg a tőkeértékeket. Ő hívta fel a figyelmet az endogén jelenségeknek a fontosságára. Ezek oly tünetek, melyeket nem a gazdaság természetétől távol álló tényezők idéznek elő. Endogén válságoknak nevezte Bouniatian az oly válságokat, melyeket a közgazdaság természete okoz. Bouniatian ezzel az egyedül álló elméletével, melyet csak Hobson fogadott el, lényegileg Malthus tanait fejlesztette tovább.

Az eddig tárgyalt elméletek közül a tultermelési, fogyasztáshiány és a Marx-féle tőkehalmozási elmélet szerencsés keverékeként a legújabb gazdasági viszonyok figyelembe vételével és hatása alatt alakult

ki a túltőkésítési elmélet, a konjunkturaváltozásoknak ma egyik legelterjedtebb magyarázata. A hullámzások forrását a tőkebefektetés és a fogyasztás viszonyában látja. Ezen elmélet szerint depressio alkalmával is folyik a tőkesűrűsödés és éppen ezért az így összegyűlt erők indítják meg a fellendülést. Gustav Cassel indította meg ez irányban a konjunkturakutatást, melyben Robertson és Keynes is részt vettek. Szinte hihetetlen módon kiszélesedett a túltőkésítési elmélet köre, midőn a kényszertakarékosság a Wick-sell-féle természetes kamatláb és kummulativ folyamat, továbbá a termelési körutak fogalomköre is bekapcsolódott. A piaci kamat és a természetes kamat ázsiója befektetésekre késztet és megindul a termelési körutak kimélyítése. Ez a tendencia mindaddig tart, míg a bankok meg nem szorítják a hitelnyújtást és fel nem emelik a kamatlábat, ekkor a befektetések jövedelmezősége csökken

s a fellendülés megszűnik. Az összeomlást a kényszertakarékosságtól és a nagyfoku hitelnyújtástól támogatott Wicksell-féle kumulatív folyamat túlfeszítése idézi elő. A túltőkésítési elmélet utóbbi részét Mises és Hayek dolgozták ki. Egy elmélet sem oldja meg oly sikerrel a konjunkturaváltozásokat, mint ez, úgyhogy ma ezt kell a leg-tökéletesebbnek mondanunk. Érdekességként megjegyezzük azt, hogy a túltőkésítési elmélet követői lebecsülik a különböző válságelméleteket, holott az ő kiindulópontjuk is a válságelméletek három legsikerültebbje.

A fogyasztáshiányelmélet egyik sajátos változata Lederer Emil konjunkturaelmélete. Szerinte is a termelés és a fogyasztás arányának a megzavarodása a válság oka a jövedelmi ágak aránytalanságával kapcsolatban. A konjunkturaingadozásokat egyformán lehet jövedelmi- és árdiszparitásnak vagy a termelvények szétosztásbeli aránytalanságának tekinteni. Elmélete arra a kérdésre

is felelet ad, hogy miért mennek végbe nagy jövedelmi átalakulások az árszinvonal megváltozása folytán. Az okot abban látja, hogy a különböző jövedelmi ágak nem egyformán érzik meg az árváltozásokat. Minden árszinvonalváltozás jövedelemeloszlási küzdelmet, minden új adónem adóáthárítási tevékenységet indít meg. Lederer elméletének legnagyobb jelentősége éppen abban van, hogy az árszinvonalváltozások elméletét bekapcsolta a konjunkturakutatás körébe.

Meg kell emlékeznünk Josef Schumpeter kvantitatív- statikai konjunkturaelméletéről nemcsak azért, mert teljesen új szemszögből vizsgálja a konjunkturát, hanem azért is, mert nagy hatással van kortársaira, különösen Keynesre. Elméletéből a lélektani tényezőket, mivel azokat túlszinteleneknek tartja, hogysen meg lehetne velük a konjunkturaváltozásokat magyarázni, egyszerűen ab ovo kizárja. Egy organikus

az egész gazdasági élet strukturájából folyó okot jelöl meg, mely a konjunktura hullámmozgását megindítja. A konjunkturahullámokat kiváltó okot nem tartja valami deus ex machinának, mint elődei és rámutat arra, hogy mindegyik hullámnak külön oka van és, hogy a ciklikus mozgás sem önmagától válik periodikussá. Szerinte a fejlődés lökésszerű, mely abból ered, hogy a gazdasági élet folyását kezükben tartó vállalkozók nem oly statikai tényezők, mint más gazdasági alanyok, hanem új megoldásokra, vállalkozásokra törekednek és így azok a gyökeres átformálódások, melyeket előidéznek egyre szélesbbedő hullámok alakjában a konjunktura összes fázisán keresztül futnak.

A Currendy-elmélet a konjunkturaelméletek közül a legegyszerűbbnek mondható. Két változata közül a kvantitatív-dinamikus pénzelmélet a régibb, mely szerint az aranytermelés fellendülése okozza a ked-

vező konjunkturát, majd a túlfeszítés következtében beáll a krízis. A bankjegykibocsátást inflatórikus jellegűnek tartja; ebből az következik, hogy minden konjunktura oka az infláció, minden pangásé a defláció. Ez az elmélet lehetőknek tartja a válság enyhítését, sőt részben az ingadozások kiküszöbölését is.-- A hiteltermelés a modern konjunkturaelméletek egyik főtámasza, ugy a currency-elmélet újabb változata is ebből indult ki és megalkotta a hozzánövekvő hitel fogalmát, melynek a bankoknak ténylegesen befolyt tőkájükön felül is nyújtott hitelét érti. Az így nyújtott hitelek folytán rendkívül kiszélesednek a gazdasági élet területei, majd midőn a gazdasági lehetőségeket túlfeszítették, a kihelyezések egy részét vissza kell vonni, amiből azután válság keletkezik. Mivel az újabb currency-elmélet főleg a hitelforgalomra állította be az egész konjunkturaproblémát, nagy fontosságúvá vált a kamat kérdése is. Kamatpoli-

tikai oldalról nézve a konjunkturát a felledülés okát abban látjuk, hogy a bankok alacsony kamatlábakkal működnek és ezáltal indokolatlan terjeszkedésre adnak lehetőséget. Kétségtelen, hogy a pénzforgalom, a hitelélet és a kamatláb lényeges forrása a konjunkturaváltozásnak, mert a hitel élénkíti a gazdasági élet vérkeringését, a kamat és a pénzforgalom pedig az árszinvonalra hat ki, de mégsem fogadhatjuk el a currency-elmélet helyes konjunkturamagyarázó elvnek, mert a kérdést tulságosan szimplifikálja s, bár a konjunkturák még valahogy megmagyarázhatók belőle, ellenben a pangásból való kikerülés már nem.

Az összes konjunkturaelméletek két nagy csoportra oszthatók: monokauzális és polykauzális elméletekre, aszerint, hogy egy okban, vagy az okok bizonyos komplexumában keresik a konjunkturahullámzások előidézőjét. Feltétlenül helytelennek kell tartanunk azokat az elméleteket, amelyek a gazda-

sági élet organikus voltát figyelmen kívül hagyják, egyes elszigetelt okokból igyekeznek következtetéseket vonni. A monokauzális elméletek a konjunkturaciklusok lefolyásának hasonlatosságából a konjunkturahullámzásokat fogalmi elemmé normalizálták, konjunkturasémákat állítottak fel, melyektől való eltérést azután jó vagy rossz konjunkturának nevezték.-- Igazán helyesnek - legalább is még ma - csak a polykauzális konjunkturaelméleteket szabad tartanunk, melyek különösen egy elméletben csucsosodnak ki: a Spiethoff-féle reálisztikus konjunkturaelméletben, mely napjainkban eklekticista elméletté kezd átalakulni.

Spiethoff Arthur nevét világszerte ismertté konjunkturaelmélete által tette. Juglar tanításaiból indult ki s először a tultermelési elméletet fejlesztette tovább, majd egyre szélesebb alapokra helyezkedve a gazdasági élet hullámzásában minden konjunkturatónyezőnek szerepet juttatott.

Részletesen leírta a konjunkturaciklus minden fázisát. Csak azt a gazdasági fellendülést tekinti fejlődésnek, melyben valamennyi konjunkturatónyező szerepet játszik és amely ezáltal emelkedő nyereségekben, hitelügyi folyamatokban, nagyobb befektetésekben, nyersanyagfogyasztás fokozódásában, emelkedő árakban jut kifejezésre. A megélnékült üzleti élet határozott irányba tereli a termelést. Abban a hiszemben, hogy a magas árak mellett és az élnék kereslet miatt a termények elhelyezhetők lesznek, fokozódik a termelési javak előállítás. A növekvő termelékenység és az ipar hozadéki termelékenységének megfelelően növelik a termelési berendezéseket, ami persze csak nagyarányu hitelek segítségével lehet. Spiethoff minden polykauzális felfogás ellenére is a sok ok közül főként a hitelre fekteti a fősulyt, mert a válság folyamatának a leírásánál azt mondja, hogy minden válság eo ipso hitelválság is.

Spiethoff reálisztikus konjunkturaelméletéből keletkezett a legujabb elmélet, melyet eklektikus konjunkturaelméletnek szoktak nevezni. Ezen elmélet szerint a konjunkturamozgásokat a legkülönbözőbb tényezők és körülmények váltják ki, mert mivel a közgazdaság szerves egész, így abban bármely lényegesebb tényező módosulása változásokat okozhat s mivel a gazdasági élet egész területének zavarásáról van szó, ezért a gazdasági élet egyensúlyát megbontó folyamatok több oldalról indulhatnak meg. A lényeges gazdasági tényezők összekapcsolódása oly szoros, hogy bármely ponton ingatjuk meg a gazdasági élet gépezetét, megindul a mozgás, majd annak csendesültével a nyugvópont keresése. Ebből a szoros összekapcsolódásból még az is következik, hogy - amit semmi más konjunkturaelmélet eddig megmagyarázni nem tudott - az ingadozások rendszerint ugyanazon a módon folynak le s ez jelenti a konjunktura-

raváltozások periodicitását. Az eklektikus konjunkturaelmélet - mely, mint ahogy a neve is mutatja, az összes elméletek helyes megállapításait kivonatolva egységes polykauzális egésszé olvasztja össze - egy olyan új elemet is von bele a konjunkturakutatásba, melyet a többi elmélet figyelmen kívül hagyott s ez a véletlen. A gazdasági élet alakulására endogén és exogén okok hatnak. Az endogén okokról már Bouniatian elméleténél szözlöttünk, exogén okoknak pedig az oly okokat nevezzük, amelyek a közgazdasági élet szerkezetétől függetlenül, rajta kívül erednek, de bizonyos tények folytán mégis hatással vannak rá. Az eklekticista felfogás legalább oly jelentőséget tulajdonít a véletlennek, mint a többi elméletek által jól - rosszul kielemezett okoknak, mert hiszen az endogén és exogén okok találkozását sem lehet másnak minősíteni, mint a véletlen játéknak, Mivel pedig a két fajta ok a leg-

különbözőbb variációkban találkozhatik, ebből az következne, hogy nem lehet megjósolni az irányvonal haladását. Hogy ez nem így van, azt azzal magyarázza, hogy a konjunktúra vagy javuló vagy rosszabbadó lehet s következésképen ebbe a két iránykategóriába kell beletömöríteni az összes lehetőségeket. Ennek az elméletnek másik ujitása az, hogy rámutatott a nemzeti jövedelemnek a konjunktúra alakulásával kapcsolatos fontosságára. Újabb konjunkturakutatások bebizonyították, hogy a konjunktúra és a nemzeti jövedelem összefügg, ezt azután alkatrészévé tette az eklektikus elmélet. A konjunkturahullámzás lényegileg a nemzeti jövedelem ingadozásával azonos s ezen ingadozás jelzésére nem annyira a nemzeti jövedelem pénzértékadatai, mint inkább a nemzeti jövedelem volumenének változásai a döntők. Ha a volumen nő, az életstandard emelkedik, a munkanélküliség csökken, a jövedelemeloszlás arányosabb, a kon-

junktura pedig javul, ha ellenben a volumen visszaesik, akkor a konjunktura is romlik. Bebizonyított tény, hogy a nemzeti jövedelemnek a konjunkturakutatás keretébe való bekapcsolása szinte hihetetlenül széles perspektívát tárt fel a modern gazdaságtudomány előtt; soha megoldani nem remélt kérdéseket fejtettek meg már ez által, s előreláthatólag a fejlődés abban az irányban fog haladni, hogy az eddig még meg nem oldott tünetek okát a nemzeti jövedelem alakulásából próbálják kikutatni. A tárgyilagosság követelményét tartva szem előtt meg kell említenünk, hogy ropant nagy nehézségekkel jár a nemzeti jövedelemmel kapcsolatos konjunkturakutatás, nemcsak a nemzeti jövedelem fogalma, hanem az adatgyűjtés, feldolgozás és a volumen megállapítása miatt is.-

Ha végezetül visszapillantunk a konjunkturaelméletek gazdag területére, láthatjuk, hogy általában véve nincsenek túl nagy

különbségek az elméletek közt, hanem inkább a részletekben és az egyes tényezők különböző fontosságának hangsúlyozásában van különbség. Szerintünk a disztinkcio annál a pontnál a legélesebb, midőn a monokauzális és a polykauzális konjunkturaelméletek között teszünk különbséget. Helyeseknek a polykauzális elméletek mondhatók, könnyű belátni, hogy seholsem oly káros az egyoldalúság, mint a konjunkturaelméletek terén. Nem szabad azonban lekicsinyelnünk a monokauzális elméleteket, mert ezeke is rendkívül érdekes és fontos körülményeket elemeztek ki. Alapjában véve majdnem mindegyik konjunkturaelmélet helyesen látta meg a gazdasági élet dinamikáját befolyásoló tényezőket, különösen a monetárius elméletek képviselői végeztek sok eredménnyel hasznos munkát a különböző konjunkturátényezőkre való rámutatás által.

Konjunkturavizsgálat.

A közgazdaságtan egyik legújabb

ága a konjunkturatan, mely a közgazdaság változásait, ingadozásait kutatja.- A modern konjunkturakutatás megindítója a francia Juglar volt ; ő mutatott rá először a gazdasági élet periódikus voltára. Juglar kitűnő statisztikus volt, a konjunkturakutatás terén elért eredményei is visszatükrözik ezt. Hatása olyan nagy volt az egész gazdasági életre, hogy a konjunkturakutatást és a statisztikát sokáig egymást kiegészítő fogalomnak tekintették.- Juglár és Tugan-Baranowszky után bizonyos tekintetben a közgazdászoktól függetlenül a maguk statisztikai módszerével- mely úgy látszik egyre inkább hódít a közgazdaságban - fejlesztették tovább a konjunkturatan Neumann-Spallart, Alfred de Oville stb. Neumann-Spallart például megpróbálta széttagolni a közgazdaságtan mozgásait és különbséget tett általános kifejlés, általános növekedés és ciklikus

ingadozások között. Eleinte a közgazdasági és statisztikai kutatás egymástól függetlenül, bár párhuzamosan haladt, majd 1913-ban Mitchell korszakalkotó könyvével / *Business cycles* / az elméleti történeti közgazdasági és matematikai statisztikai kutatás módját szerencsésen egyesítette. Ugyaníly irányban dolgozott Persons is 1916-ban megjelent művével.- Az így megalapozott talajon keletkezett aztán az első, a tudományos világ által általánosan elismert konjunkturakutató intézet a Harvard University Commite of Economic Research, mely a legsikerültebb módon egyesítette magában az elméleti és a gyakorlati konjunkturakutatást.

Ennek az amerikai típusu konjunkturaszolgálatnak az a jellemvonása, hogy a közgazdaságot hatalmas mechanizmusnak, nagy gépezetnek tekinti, melynek mozgását számláló matematikai módszer segítségével ábrázolják. Az amerikai konjunkturakutatás jellem-

zője az egységes kifejezésmód, egységes indexszámítás és a barometrikus kifejezés.- Ujabban azonban ezektől az egységes kifejezésektől kezdenek eltérni az amerikaiak.

Az orosz konjunkturakutatás szerkezetileg is különbözik az amerikaitól egyrészt asztronómiai kutatás módja, másrészt a tekintetben, hogy különösen az általánosan előtérben levő gazdasági kérdéseket vizsgálja.

Ha szabad az amerikai kutatást egységes kifejezésmódnak, az orosz asztronómiai karakterűnek neveznük, megállapíthatjuk, hogy a német konjunkturakutatás erősen különbözik más országokétól s a konjunkturakutatás organikus-biológiai alapelvét vallja; a közgazdaságot organizmusnak, szerves egésznek tekinti, melynek külső megnyilvánulásait nem lehet egy szempontból megítélni, ezért elkerüli, hogy a gazdasági helyzetmegállapításait egyetlen gazdasági barométer aláhelyezze. A német intézetnek nemcsak kon-

junkturamegfigyelése, hanem kutató munkája is az organikus-biológiai elvén nyugszik, azon a szemléleten, hogy a közgazdaság élő organizmus, mely a legszorosabb összefüggésben van a növényi és állati élettel.

Sokat foglalkoztatta kiváló külföldi konjunkturakutató tudósokat /Wagner, Wagemann / az a kérdés, hogy a konjunkturakutatásnál vajjon a teoretikus deduktív vagy az empirikus induktív eljárás a helyesebb? A vitát kétségtelenül a gyakorlat döntötte el, mely nem ellensége ugyan az elméleti kutatásnak, viszont éppen a konjunkturakutatás az a terület, ahol az empirikus induktív módszer a legvilágosabb és a legcélravezetőbb. A konjunkturakutatásban nem szabad pusztán statisztikai feladatot látnunk, mert bár a statisztika és kifinomított statisztikai módszerek nélkül nincs konjunkturakutatás, az alapkérdés mégis közgazdasági természetű. Konjunkturastatisztikán az oly gazdasági

statisztikát értjük, mely adatok gyűjtésével, hirszolgalattal, tökeletesített statisztikai módszerek alapján történő retrospektív természetű megfigyelésekkel foglalkozik. Mivel pedig a gazdasági szervezetnek egyre bonyolultabbá válik, a konjunkturaváltozásokkal járó ciklikus hullámzások elongációját tervszerűen befolyásolni óhajtó közgazdasági politika finomabb és költségesebb statisztikát igényel. További feladata a konjunkturastatisztikának a feltárt jelenségekből a konjunkturapolitika segítségével prognosztikus uton a gazdasági cselekvés menetét szabályozni. Természetesen a modern konjunkturakutás nagy hasznát veszi a statisztikai módszernek, mely nélkül e téren semmi komolyabb eredményeket elérni nem lehetne.

A konjunkturatan főtárgya a konjunkturamozgás természetének és okának felderítése, melyet hogy részletesebben tárgya-

hassunk, előbb a statikus és dinamikus gazdaság fogalmával kell kezdenünk, melyről már Comte, Mill, Clark is beszéltek. A statikus gazdaság fogalma abból a fikcióból ered, hogy a közgazdasági tényezők teljes kiegyensúlyozottságra volnának képesek. Ez természetesen lehetetlen, mert a közgazdaság oly sok ellentétes tényező hatása alatt áll, hogy azok a-
ligha kerülnek tökéletes egyensúlyba. Noha a statikus helyzet elérésére a piacnak meg van az irányzata, mégis fikciónak kell minősítenünk a statikus gazdaság fogalmát. Ezzel szemben a tény az, hogy a gazdaság dinamikus természetű: a népesedés növekedése, a termelés fejlődése, a technika haladása, a gyártási módok tökéletesedése, külföldi piacok megnyerése, vagy elvesztése hozza létre hullámzását, melynek külső megjelenése sokféle és bonyolult mozgásképet ad. A főbb folyamatokat vizsgálva már John Stuart Mill megfi-

gyelte a statikus és a dinamikus gazdaság közötti különbségeket, majd John Bates Clark, Patten, Vogel behatóbban foglalkoztak a gazdasági dynamikával, Marshall pedig hangsúlyozta, hogy a közgazdaság statikus vizsgálata csak előkészület a dinamikus jelenségek megértéséhez. Ujabban különösen előtérbe lépett a közgazdaság dinamikus voltáról való felfogás, hiszen az összes konjunkturaelméletek nem egyebek, mint a gazdasági élet dinamikus folyamatainak vizsgálatai. A közgazdaság statikájára és dynamikájára szép példa található Wagemann főművében /Konjunkturlehre /, melyben a javaknak és a pénznek körforgását is tárgyalja.

Az egyes közgazdasági elemek elméleti és gyakorlati alkatrészekből, mint egységekből tevődnek össze. Változásuknak jellemző módjaként megkülönböztetünk szerkezeti és konjunktura elemeket, / Struktur-elemente, Konjunktur-elemente /. Szerkezeti

elemek az olyanok, amelyeknek megváltozása meghatározott módon történt, ezzel szemben konjunkturaelemeknek a periodikus, ritmikus mozgásu elemeket nevezzük. Ez utóbbival nem szabad összetéveszteni szintén ritmikus mozgása miatt a később tárgyalandó szeoningadozásokat. A szerkezeti változások állandóbb jellegűek s ezáltal tartósabb hatással változtatják meg a gazdasági élet felépítését; a konjunktura ingadozásával kapcsolatban történő változások rövidebb tartamuk folytán kevésbé bírnak átalakító képességgel. A szerkezeti változások tehát szemben állanak a konjunkturaváltozásokkal, mert az előbbiek a közgazdaságtan organikus átalakulásai, az utóbbi pedig funkcionális jelenség. A gyakorlatban természetesen az a szokásszerűvé vált megkülönböztetés nehezebben ismerhető fel, mert a konjunktura és a strukturaváltozások hatása mindig kummuláltan történik s csak

fogalmi és szemléleti megfontolások alapján lehet köztük különbséget tenni. A strukturaváltozások és a konjunkturaingadozások közötti különbséget csak az utolsó 1-2 évtizedben munkálta ki a tudomány rámutatva többek között arra, hogy a strukturális változások hatását egyszeri konjunkturajavulás nem küszöbölheti ki, hanem ezzel kapcsolatban hosszú adaptációs folyamatra van szükség. Bár a konjunktura- és strukturaváltozások közötti különbségtevést teljes mértékben helyeseljük, mégis hangsúlyozni ohajtjuk, hogy a közvélemény ezt a különbséget sohasem veszi figyelembe ; ennek ellenére azonban tudományos kutatások alkalmával mindig élesen disztingválni kell e két fontos közgazdasági tényező közt.

Az első fejezetben már említettük, hogy a konjunktura szó a tudományos irodalomban a hétköznapiénál egy jóval pregnánssabb kifejezést nyert, amennyiben a közgazda-

ság mozgási formáját jelölik vele. Hogy a konjunkturavizsgálat részleteibe is beleme-
hessünk, meg kell ismerkednünk a konjunktura fogalmi ismérveivel, amelyeket a közgazdasági hullámzások összekuszált különféle-
segeiből kell kielemeznünk. A Harvard-intézet megállapítása szerint a gazdasági mozgásformák a következők : 1. A mozgás alapiránya /Trend/ 2. Szezoningadozások, 3. Ciklikus ingadozások / ezek a tulajdonképeni konjunkturaingadozások / 4. Egyéb esetleges ingadozások. A trend hosszabb ideig tartó gazdasági mozgás alapirányát jelzi. Lényegileg egy képzelt tengely, amely a gazdasági élet főbb tüneteinek alakulását jelző irányzatokból adódik. A konjunkturahullámzások a trend körül folynak le, mozgásukban a trendhez, mint több évtizedre terjedő gazdasági irányzat irányvonalához igazodnak. A trend nagy jelensőségéről már a Keynes-féle konjunktura-

turaelméletnél szólottunk, itt még csak azt jegyezzük meg, hogy Keynes szerint a trend és a konjunktura okai teljesen különbözők. A kettőt igyekezett egymástól elválasztani, ez azonban nem sikerült neki.

A ciklikus mozgások, ingadozások lehetnek rövidek, vagy hosszúak a szerint, hogy rövid, közepes, vagy hosszú hullámu konjunkturáról van szó. A periodikus hullámzások vagy kötötten ritmikusak, /Saisonschwankungen / vagy szabadon ritmikusak, / Konjunktur - bewegungen /.

A gazdasági élet szerkezetváltozásai - mivel azok a szűkebb értelemben vett konjunkturakutatással nincsenek szorosabb kapcsolatban - nem foglalkozunk - hanem csak a periodikus mozgásokkal.

~~[Lássuk először is]~~ A szezoningadozások fogalma abból a megfigyelésből ered, hogy a gazdasági élet majdnem minden megnyilatkozása az évszakok változásának erős be-

folyása alatt van. A szezoningadozások, mint periodikus mozgások, abból keletkeznek, hogy az egyes gazdasági cselekvések időszerűleg meghatározott módon az év folyamán különböző mértékben oszlanak meg. Vannak mesterséges és természetes szezoningadozások, az előbbiek a tulhajtott spekulációból a tőzsdék és hitelintézetek ultimókori vagy negyedévvégi leszámolásaiból, a hitel és pénzpiac szabályszerűen visszatérő ingadozásaiból állnak elő, az utóbbiak főleg meteorológiai befolyások folytán. A természetes szezoningadozásokra kihatással van az aratás eredménye, a közlekedés módja, a munkapiac, pénzpiac, árszinvonal és külkereskedelem. Nem szabad azt gondolnunk, hogy a szezoningadozások, bár kötötten ritmikusak, állandóak, mert ezeknek is vannak mozgásai és eltolódásai. Elsősorban a mesterséges ingadozások változnak nagyon könnyen meg, a természetes

ingadozások már sokkal nehezebben. A pénzpiacnak sokkal önkényesebb változásai vannak, mint például a munkapiacnak. A szezon-ingadozások mozgását sematikusán követni csak nehezen lehet, és csak lehetőség szerint tudunk okainak utánakutatni.

A ritmikusan egymásba szövődő mozgások csoportjába tartoznak még a különböző rövidebb tartamu periodikus ingadozások, melyek kutatásánál a legnagyobb nehézség abban van, hogy a megfigyelésnek a legkisebb időegységekre, tehát ampra és órára is ki kell terjednie és ezzel kapcsolatban megkülönböztetni havi, heti és napi ingadozásokat. A 25 napból álló kereskedelmi hónap kiemelkedő pontja az ultimó, a mélypont, a 22-ik kereskedelmi nap. A heti ingadozások csúcspontja a péntek, szombat és a hétfő. A napi ingadozásokban a forgalomelevenség a késő délelőtti órákban nagy, a forgalom maximum pedig az esti órákban áll be, ezzel szemben

erős lehanyatlás mutatkozik a kora délutáni órákban. Az ilyen, rövid tartamu ingadozások azokra a gazdasági ágakra jellemzőek, melyek a legszorosabb összefüggésben vannak a fogyasztóval ; a kiskereskedelemben, közlekedésre, elektromos vállalatokra.

A szabadon ritmikus konjunktura-mozgásoknak van egy pozitív és ^{egy}negatív definíciója. Ha a közgazdaság összes mozgásaiból az egy esetre szóló kontinuens és diszkontinuens, továbbá a periodikusan visszatérő szezoningadozásokat kizárjuk, marad egy oly mozgáskör , melyet a szoros értelemben vett konjunktura szóval jelölünk. A pozitív definícióhoz akkor jutunk el, ha a statikus megfigyelő módot ott-hagyva, a közgazdaság tökéletes pénz és jószág körforgását tételezzük fel. Ezt a tökéletes körforgást rázkódtatások zavarják s ebből a szempontból nézve a konjunktura nem nagyobb, mint a gazdasági élet re-

akciós jelenségeinek foglalta. Nem szabad összetévesztenünk a szezoningadozásokat a konjunkturaváltozásokkal, mert a konjunkturaváltozások indirekt módon gazdasági életet fellendítő vagy lankasztó erők következtében jönnek létre s a reakciók közös gyűjtőneve. A reakció kutatásával már a merkantilisták foglalkoztak, de különösen a klaszszikus közgazdászok fektettek fősulyt a reakciók fellendítésére. Adam Smith az anarchisztikus termeléssel és az árszabályozással kapcsolatban mutatott erre rá, Ricardo pedig a reakciók "mechanizmusára" hívta fel a figyelmet, melyben a külkereskedelem és a pénzgazdaság főszereppel bír.

A modern konjunkturastatisztika módszerében a harmónikus rezgések képe kedvelté vált, mert ez a fogalom viseli leginkább magán a visszatérés, megismétlődés, periodicitás, vagy tágabb értelemben a ritmikusság

jellegét. A periodicitásból következik, hogy vannak bizonyos fázisok, melyek cyklussá egyesülnek. Két fő kérdés merül itt fel először is : melyek ezeknek a fázisoknak megkülönböztető ismertető jelei s miképen lehet köztük határt vonni, továbbá hogy mekkora a fázisok időtartama s milyen időközökben térnek vissza? A konjunktura a hullámmozgás jelensége, mert az üzleti kilátások változásaival ingadozik. A gazdasági élet hullámmozgását csak a konjunkturaváltozás kérdésének megfejtése által magyarázhatjuk meg. A változásokban bizonyos törvényszerű lefolyást tapasztalhatunk, ezért szükséges, hogy részletesebben is foglalkozunk a konjunkturafázisokkal.-

Juglar három féle konjunkturacyklust különböztetett meg : La periode prespère, la periode de crese, la periode de liquidation. A modernebb teoriák közül a legjelentősebbek : Spiethoff és a Harvard-inté-

zet fázis elmélete. Spiethoff alapos tapasztalati kutatások alapján látta meg a fázisok mibenlétét és egymásutánját. Ő is három fázist különböztet meg ugyan, de sokkal részletesebbé teszi a képet azáltal, hogy alosztályokat is állít fel, egyszersmind arra is felhívja a figyelmet, hogy a válság nem szükségképpen következménye a hullámnak és hogy nagyobb arányú összeomlások nélkül is folyhat le a konjunktúra. Nála a három fő alapházis : Stockung, Aufschwung, Krizis. A Harvard-intézet tagolása öt fázist különböztet meg : Depression, Recovery / fellendülés/ , Business prosperity Financial Strain, / meg-eröltetés / Industrial Crisis. Ezeket továbbmenőleg ismét osztályozza kisebb csoportokra. A különböző konjunkturajelek állanak az egyes országokban előtérben. A francia Juglar számára a jegybank helyzete a főismertetőjel, a német Spiethoff számára a tőkepénz, amelyet a különböző termelési ágakba befektetve talál,

az amerikai Harvard-intézetnek pedig három főpiac / Geld- Effekten- Warenmarkt / viszonya. Nagyfotossága miatt megemlítjük, hogy a német konjunkturakutató intézet Németország speciális viszonyaira tekintettel a következő sémát állította fel a konjunktura lefolyására: Tiefstand, Aufschwung, Hochspannung, Krisis; mind a négyben külön tárgyalja a pénz- és jószág-piac helyzetét.

A most leirt néhány elméletet csak általánosságban mondhatjuk helyesnek, nem szabad tehát azt gondolni, hogy minden gazdasági hullámvás ezen sémák szerint fog lebonnyolódni, mert ez egy normál típus, nem minden esetre szóló szabály.

Szemléletesebbé válik a konjunktura lefolyás, ha azt egy gyakorlati példával világítjuk meg. Vegyük például a hitelkonjunkturát. Depressio alkalmával a pénztőke a bankoknál tömörül, a hitelkereslet nagy-

jában stagnál. Csak a hosszulejáratu hiteleket keresik, ezáltal a rövid lejáratu hitelek kínálata egyre nagyobb. A váltóárfolyam erősen csökken. A depressio végé felé a hosszú lejáratu tartozás a kasszatartalék s a rövid lejáratu hitelnyújtások kínálása erősen megnő, nagy a kereslet jól kamatozó papirokban. Fellendülésnél ez a kereslet csökkeni kezd, inkább az osztalékpapirok beszerzése növekedik. Az üzletmenet minden téren megélénkül, így a depressio alkalmával annyira megvetett rövidlejáratu kihelyezésekben is, melyeknek növekedése most már nem oly nagy arányu. A fellendülés további folyamán a rövidlejáratu bankhitelek értéke növekszik, a bankjegy-forgalom nő. Hogy a fellendülés tulfeszítésbe csap át, arról lehet megtudni, hogy megnehezedik a hosszú és rövidlejáratu hitelek felvétele. Uj emissziok nehezen történnek, rövidlejáratu hitelnyuj-

tásaikat a bankok nehezebben hosszabbítják meg. Majd ismét felmerülnek a hitelekben a kezdeti nehézségek, a pénzpiac feszültsége fokozódik, ami a váltó-üzletág rendkívüli megduzzasztásában mutatkozik. A hitelnyújtás a jegybankot is óvatosságra készíteti, szinte máról-hólnapra beszünteti a hitelnyújtást, beáll a válság s kezdődik előről a keringés.

A fázisváltozások felismerése könnyű dolog, sokkal nehezebb a változások okának kiderítése. A konjunkturafázisokat két tényező által lehet megismerni: helyzetük és feszültségük által. Helyzetüket megállapíthatjuk a gazdasági elemek mozgási helyzetének összehasonlításából, feszültségük pedig gazdasági elemek konstellációjából ismerhető fel.

Arra a kérdésre, hogy mi okozza a konjunktura hullámzását, az előző fejezetben tárgyalt elméletek különböző feleleteket

adnak, melyek azonban alapjában véve két elméletcsoportban tömöríthetők, s ezek alapján tárgyalja Heller Farkas a konjunkturaelméleteket: a hullámelméletek és a cikluselméletek körében. A hullámelméletek minden konjunkturahullámot más-más okból magyaráznak. A ciklusokat csak másodrendű jelenségeknek tartják, szerintük a főszűly a fázisok egymásból való következésén nyugszik. A gazdasági életben nem körforgást, hanem csak hullámzást látnak, melyet valamely olyan körűlmény, vagy változás okoz, mely képes a konjunktura összes fázisát mozgásba hozni. A cikluselméletek szerint nem hullámzás, hanem körforgásszerűen kell felfogni a konjunkturaváltozásokat, nem szabad minden fázis okát külön-külön kutatni, mert a gazdasági élet akperi egyetemlegesen és állandóan idéznek elő ingadozásokat. Az egyik konjunkturacyklus lefolyása után

ipso facto következik a másik, melyet a harmadik követ, stb. Mindez pedig nem külön indokból, hanem állandóan ható, gazdasági életünk alaptermészetével összefüggő erők következményeként. Hogy a fejlődés megindulását megmagyarázhassuk, fel kell tételeznünk, hogy a cikluselméletek háromrészből állanak: haussetheoriákból, válságelméletből és baisse-theoriákból. Azt, hogy miért kell a depressiókból haussenak, vagyis újabb konjunkturának kiemelkedni, háromféle képen magyarázható meg. Az egyik magyarázat a depressio alacsony áraiból, a másik a tőkeképződés folyamataiból indul ki, míg a harmadik t.i. a neomarxizmus expanziós elmélete szerint a kapitalizmuson kívül fekvő tényezők adnak módot a fellendülésre. Ugyanis mivel a kapitalizmus által eddig még nem érintett területek kapcsolódnak be a gazdasági életbe, ez a gazdasági expanzió konjunkturát idéz

elő s megmenti a kapitalizmust az összeomlástól. A konjunkturacyklusok s egyes fázisainak ismertetése alkalmából szükségesnek tartjuk megemlíteni, a másodlagos depressiók fogalmát. Sokan ezt össze szokták tévesztetni a konjunkturafázisokkal s úgy tekintik, mint a konjunkturacyklus fázisainak egyikét. Helytelen eljárásnak tartjuk a másodlagos depressiót önálló fázisnak tekinteni, mert ez csak accidentális járuléka a konjunkturakörfolyamatnak. Másodlagos depressióról akkor beszélünk, amikor a fellendülés nem tudja idejében leküzdeni a pangást s így a depressio elmélyül, vagyis újabb gazdasági bajok, depressios folyamatok forrásává válik. A másodlagos depressio nem összehuzódása a gazdasági életnek, hanem tényleges zsugorodási folyamat, amely kiszámíthatatlanul súlyos következménnyel jár. Ilyen depressiót eddig csak egyet figyeltek meg, t.i. azt, amely 1931 után kezdődött s amely az elsődleges,

vagyis konjunkturális depressziók tüneteit sokszorsan nagyítva sorvasztotta többek között Magyarország gazdasági életét is.

A konjunkturavizsgálatról szóló fejezet első részében az általános konjunkturatanról beszéltünk, most az alkalmazott konjunkturavizsgálatot; a konjunktura-kutatást tárgyaljuk.

Konjunkturakutatáson a gazdasági élet helyzetváltozásának állandó rendszeres figyelemmel kísérését értjük. Az eljárás lehet retrospektív és introspektív. A régebbi konjunkturakutatók/ Juglar, Tugan- Baranowszky, Spiethoff, Bouniatian, stb./ még csak adatok gyűjtésére, a múlt vizsgálatára helyezték a súlyt, vagyis retrospektív kutatás —módot alkalmaztak. A gazdasági konjunkturakutatás nem elégszik meg azonban a retrospektív vizsgálattal, sőt még a gaz-

dasági élet helyzetváltozásainak állandó nyomon kísérésével sem, hanem jellemezni akarja a jövőre való kilátásokat is.

A konjunkturakutatás céljának minél tökéletesebb elérése végett az e téren leginkább megfelelő statisztikai módszert alkalmazza. A cél az, hogy a gazdasági helyzetképet induktív statisztikai eljárások segítségével a statisztikai módszertan legújabb fejlődésének kihasználásával szemléltessük. A gazdaságstatisztika anyagának vizsgálata nem történhetik frekvenciasorok mintájára, hanem azok csak idősorok segítségével ábrázolhatók. Általános szabályként megállapíthatjuk, hogy a konjunkturastatisztikában szinte kizárólag csak időbeli sorokat találunk, melyeknek az oly sorokat értjük, melyekben a vizsgált anyag mennyiségi adatai megfigyelés időrendi sorrendjében jegyzetnek fel.

Hogy a statisztikai szemléltetés

minél tökéletesebb legyen, ki kell zárni minden oly körülményt, mely a szemléltetést bonyolulttá teszi, vagy amely nincs szorosabb kapcsolatban a tulajdonképeni konjunkturaváltozásával. Így főképen a szekuláris változásokat jelentő trendet és a szezoningadozásokat kell kiküszöbölni. A trend kiküszöbölése rendszerint úgy történik, hogy a nyers statisztikai sor adatai közül ki-keressük a centrális értéket jelző sort, ami rendszerint átlagképzés útján történik. Ezen centrális sortól számított adatok számai adják a keresett ciklikus mozgások görbéjének adatait. Ha az így kiszámított trendet matematikai formulába akarjuk önteni, akkor egy oly pontsort kell elképzelnünk, melytől számított adatok távolságának négyzete a minimumot adja. Ezt az irányvonalat azután a statisztikai megfigyelések között - hacsak a kutatás nem éppen erre irányul - figyelmen kívül kell hagyni, nem szabad belőle messze-

menő következtetéseket levonni, mert csak átlagot, centrális értéket jelent. Nagy figyelmet kell fordítani a szezoningadozások kiküszöbölésére is. Ez nyilván hosszadalmas, nagy utánjárást követő és sok fáradságot igénybevevő számításokkal jár. E téren az első lépés az, hogy tájékozódni kell a szezonváltozások mértéke, módja s faji jellege felől, majd az e célra készült frekvencia-táblák segítségével- dolgozatomban bonyolultsága folytán részletesebben ki nem fejthető - matematikai úton történik az elimináció.

A továbbiak előzményeképen megemlítjük, hogy a konjunkturastatisztika tulajdonképpen indexszámokkal, indexszámokkal dolgozik a szemléltetés megkönnyítése céljából. Ezek az indexszámok ujabban nagy közkeveltségnek örvendenek, mert technikájuk egyszerű s különösen fix bázisu index esetén az eltérés százalékokban is ki-

fejezhető, a konjunkturastatistikában pedig, mivel a piaci áralakulások, jelenségek, hullámzások kifejezésére különösen alkalmas, kiváltképpen népszerűek. A gyakorlatban főleg az árindex terjedt el, mely direkt uton meg nem mérhető pénz, árszinvonal fluktuálás útján való értékváltozását jelzi.

A legrégibb időktől kezdve egészen napjainkig a konjunkturaingazodás első-sorban az árváltozásban jut kifejezésre. Mutatja ezt az, hogy a konjunkturamozgást és árváltozást, mint szinonim értelmű szavakat még ma is sokszor összecserélik. Már Robertus is a pénzről szóló metaforikus definíciójában azt mondja, hogy "Der Preis *es*chien, als das grosse Thermometer der Wirtschaft." Az árváltozások mindig hiven visszatükrözték a gazdasági élet helyzetképét. Az újabb konjunkturakutatás azonban rájött, hogy nemcsak az árak hatnak determinálólag, hanem például

a forgalom is. Ez persze nem azt jelenti, hogy az áringadozás elvesztette konjunkturaváltoztató hatását, mert e téren elsőbbsége még mindig megmaradt. Épen ezért a konjunkturakutató intézetek pontosan és nagy körültekintéssel ellenőrzik az árak alakulását s heti, havi, vagy negyedévi jelentéseikben teszik azt közzé, ezenkívül a fő élelmi cikkek és bérjövödelmek közti viszonyt havi jelentésekben közlik.

A modern konjunkturastatisztikában szinte nélkülözhetetlenné vált már a konjunkturabarométer vagy gazdasági barométer. Ez alatt a mozgáskörök oly grafikus ábrázolásait értjük, melyek a legnagyobb változatosság szerint a matematikai módszer alapján kombinálhatók. Bár a konjunkturabarométerben bizonyos fokig benne van a gazdasági prognózisnyújtás lehetőségének fogalma, mégis az oly ábrázolás esetén is gazdasági barométerről beszélünk, amely nem továbbfejlő-

dést, hanem csak egy meghatározott mozgásállapotot nyújt. A gazdasági barométer lelke a szintetikus uton nyert generálindex, mely több reprezentatív áru vagy árucsoportból készült összefoglalás, egyéolvasztás utján. A generálindexek ellen ujabban sok kifogás merült fel, melyek egyrészt bizonyos áruk reprezentatív jellegét vonják kétségbe, másrészt a generálindex megalkotásmódját kifogásolják.

Még a múlt században történtek kísérletek a különböző mozgásköröknek konjunkturaváltozásoknak barometrikus uton szemlélhetővé tétele szempontjából. E tekintetben a legrégebbi kísérlet Juglaron kívül de Feville francia statisztikusé, aki barometrikus, thermometrikus, higrometrikus és sok más módon próbált különbséget tenni a gazdasági élet vizsgálatának kapcsán. Generálbarométerében négy helyzetjelző kifejezéssel Franciaország 32 legfontosabb gaz-

dasági tevékenységét fejezi ki. Az osztrák Sorer 3 csoportindexet vett fel a termelés, forgalom és fogyasztás szerint. Neumann-Spallart még nem vette figyelembe a szezon-ingadozások befolyásoló voltát, a belga Julin és az olasz Mortara azonban már ezek figyelembevételével dolgoztak, sőt Babson Chart már prognózist is próbált nyújtani. Sokat fejlődött a konjunkturavizsgálat James Brookmire működése által. Ő, mint a Brookmire Economic Service megalapítója, azt állította, hogy a gazdasági élet egymásutáni mozgása 3 tényező hatása alatt áll; ezek a következők: banktényezők, tőzsdetényezők, árupiac. A világháborúig ez az osztályozás meg is állta a helyét, de utána már nem, úgyhogy a modern amerikai konjunkturakutatás ettől az iránytól egyre jobban eltér.

Nagy haladást jelentett a konjunkturavizsgálat terén az, hogy az Egyesült Államok 1917-ben Committee on Economic Re-

search címen nagyszabású konjunkturakutató intézetet állítottak fel, mely a Harvard-egyetemmel kapcsolatban mindjárt kezdettől fogva folytatta működését. A konjunktura-kutatással kapcsolatban foglalkoztak a barométerek felállításával, melyben az érték-, áru-, és pénzpiac generálindexvonalát állították egymás mellé. Így keletkeztek a Harvard- intézet híres business-barométerei. 1923 óta a Harvard Economic Society más jellegű három főgörbét alkalmaz, mégpedig a spekuláció, üzlet és a pénz szerint különböztetve meg azokat.

Az általános tapasztalat azt mutatja, hogy a gazdasági élet fejlődésmenét nem lehet elég jól tagolni, ha egy-egy egyes formát alkalmazunk, vagy ha csak egy szempont szerint is tagolunk. A német konjunkturakutató intézet mindig távol állt attól, hogy a Harvard-intézet barométereihez, vagy a Spiethoff- féle tanokhoz hasonlóan

egy alapelvét ragadjon ki, ezért a gazdasági élet minden terére lehetőleg minél tökéletesebben kiterjeszkedve gazdasági barométere a következőkből alkotta meg :

1. A termelés barométere, 2. a termelő és fogyasztó ipar foglalkozási indexe, 3. helyzetváltozás barométere, 4. a külkereskedelem, 5. az üzletmenet barométere, 6. hitel, jegybank, váltók, kezesség, betét, kamatozó és osztalék papírok kibocsátása, 7. a három piac barométere, 8. az árbarométer.

A konjunkturaváltozással kapcsolatban a külkereskedelem is nagy fontossággal bír, mert a konjunktura erősen érzékeny a behozatalra és a kivitelre. Érdekes, hogy bár logikailag a paritás elvének kellene fennállnia e téren, vagyis a behozatalnak és a kivitelnek egyforma ingadozásokat kellene előidézni, mégis több évtizedes tapasztalat szerint a behozatal általi ingadozások sokkal szembetűnőbbek a kiviteliekénél, mert

míg a kivitel nyomain előállott konjunktura-hullám rendszerint a trend és a krízis között ingadozik, addig a behozatali ingadozás minden konjunkturafázison keresztül fut. Ez azért van, mert az ipari államokban a nyersanyagbehozatal a belterület általános konjunkturájával van összefüggésben, míg a készárukivitel csak a konjunktura fejlődésével. A kivitel és a konjunktura viszonya háromféleképpen alakulhat : 1 teljesen független a konjunkturától / textilkész-áru /, 2. a legszorosabb összefüggésben van vele , a/. paralell módon / gépipar/ b/ellentétesen , / bőr-papíripár / 3. vegyes típus /porcellán /. Ezek közül legérdekesebb az ellentétes irány, mely különösen kivitelre szánt termelőipar árunál fordul elő / nehézipar, szénbányászat /.

Nagy jelentőségű a konjunktura-kutatás azért is , mert barométere segítségével szembe lehet állítani az ipari és

agrár-államok rendszerint ellentétes kon-
junkturaingadozásait. A XIX. század folyamán
megkezdődött a közgazdaságban az átmenet a
tulnyomó részt uralkodó agrárgazdaságból
az ipari gazdaságba. A statisztika egy kü-
lönös módjával bizonyította ezt be Bram-
stedt : statisztikai táblán ábrázolja a föld-
művelő és ipari lakosság házasságkötési arány-
számát, továbbá a gabona és ipari árak meg-
a házasságkötések viszonyát. Teszi ezt a-
zért, mert a népesség házasságkötési mozgal-
ma az egyik legfőbb karakterisztikuma a gaz-
dasági életnek. A múlt század eleji adato-
kat tartalmazó adatösszeállításokból láthat-
juk, hogy jó termés mellett nagy a házas-
ságkötések száma és fordítva, viszont minél
rosszabb a termés és minél közelebb jövünk
időben, ez a nagyon éles házasságkötési arány-
számingadozás egyre csökken, ami kétségtele-
nül az iparosodás jele.

A konjunkturastatisztika hívta

fel a figyelmet bizonyos árcsoportoknak egymáshoz való viszonyára. A statisztikai ábrázolásmód jellege hozta létre az árollók fogalmát, mely rendszerint két árcsoport időbeli, egymáshoz való viszonyát jelenti. Szoros kapcsolatban van a fix bázisu indexszámítással, mert a kiindulási pontot például 100-nak véve %-ban fejezzük ki az eltolódást. Árollókat, melyek konjunkturaváltozások folytán állnak elő, rendszerint a gazdasági életre nagy hatással levő ársorokból alakítanak. Az árollóknak több faja van, legismertebbek az agrárrolló, kartellolló, a nagy- és kiskereskedelmi árak ollója.

Az indexszámításnál már említettük, hogy a konjunkturabarométer készítése alkalmával a különböző intézetek változó számú adatokat használnak fel. A Harvard - intézet lo féle oly adatból állítja meg a gazdasági helyzetet, melyeknek árváltozása jól mutatja a konjunktura változását. A német

konjunkturakutató intézetek már közel 40 adatot vesznek fel, melyeket a következő csoportokba foglalnak össze : lakás, növényi és állati tápanyagok, ipari nyerstermékek és félárak, ipari készárak, fogyasztási javak, munkáshetibérek, tisztviselői havibérek, életstandard, létfenntartási index.

Most áttérünk a konjunkturavizsgálat egyik legnagyobb fontosságú részére : a gazdasági élet diagnózisának és prognózisának tárgyalására. A konjunkturabarométer segítségével megvan ugyanis a lehetőség arra, hogy a konjunktura diagnózisát, vagyis a gazdasági élet mozgásának egy bizonyos időpontbeli állapotát meghatározzuk, továbbá hogy a konjunkturának egy későbbi meghatározott időpontbeli helyzetére következtethessünk. Diagnozist, mely tipikus mozgáskörök ábrázolásából adódik, pozitív és negatív módon lehet készíteni. Ujabban inkább a negatív mó-

don lehet készíteni. Ujabban inkább a negatív módot kedvelik. Mivel a diagnózis tipikus mozgáskörökből keletkezik, már magának a konjunkturának a fogalmából is következik, melyben már eleve benne van az előre megállapíthatóság ténye, hogy ezek egymással párhuzamosan alkalmazva, belőlük közvetlenül, vagy közvetve a további fejlődésirányt / nemcsak a trendet ! / ki lehet olvasni.

A szekuláris irányvonalat jelző trend prognózisa aránylag könnyen felállítható, ennél csak a szezonprognózisok felállítása egyszerűbb. Ezeknél sokkal nehezebb, viszont nagyobb jelentőséggel bír a konjunkturaprognózis felállítása, vagyis rövid periódusú mozgások megjóslása. A konjunkturaprognózis nyújtásának előfutáraitól eltekintve Brookmire alkotott először oly barométert, melyet az árváltozás prognózisául lehetett alkalmazni. Egyesített generálindexet alkalmaz, / Warenpreissindex / melyet négy fő

csoportból alkotott meg : alaptermelés, külkereskedelem, banküzlet, kereskedelmi forgalom. Ezáltal lehetséges a Brookmire-intézetnek az áringadozásokból 4-6 hónapra előre megjósolni a konjunkturát. Különösen a várható nagy és fontos ingadozásokra voltak tekintettel. Nagy fontossággal bír a Haney professzor által kidolgozott és a Franklin Statistical Service által alkalmazott főbarométer, amely által az üzlet általános menetét 5-7 hónapra előre lehet látni. Ez az u.n. " P-V-Barométer " az áru és árkereskedelmi tömegforgalom közötti viszonyt ábrázolja, P az áruviszonyt, V a javakat tünteti fel. Ennek az elvnek tökéletesebb mása az értékpiacon barométer, az u.n. "P-V-M-vonal". Ebben a barométerben a PV vonal a tőkepiaccal van kombinálva s a kombinált vonal mozgásából a határidőpiac további fejlődésére lehet következtetni. Az amerikai Kartsen speciális módon próbálta a három piac mozgásából a prog-

nózist megadni. Arra utal, hogy a piacokat nem lehet az egymás után való következés mozgásának elvével tárgyalni, mert a közlekedéstechnika a piaci mozgások gyors reakcióit hívja elő. Elveiben és eljárás módjában, a konjunkturagörbék alkalmazásában sok tekintetben ellentétben áll a Harvard-intézettel.-

A gazdasági barométerből és a diagnózisból a konjunkturaprognózist kétféleképpen lehet megállapítani: sziptomatikus uton a jelekből és elméleti uton a funkciókból. Hogy sziptomatikus uton prognózist állapíthassunk meg, a gazdasági élet mozgásairól kell először tiszta képet nyernünk. A válságelméletek, amelyek eddig a konjunkturakutatás főelméletét képezték, mindig arra törekedtek, hogy deduktív fogalomkörbe préseljék be a gazdasági válságokat, a konjunktúra okait azután e sémáktól való eltérésben keresték. Ez az eljárás a közgazdaság organikus volta miatt nem helyes. A kon-

junkturamozgás a gazdasági élet testének beteges tünete s mint ahogy az orvos egy betegségképből a betegség további lefolyására következtetni tud, úgy a tipikus mozgásnak szabályos egymásutánjából analógiával a további gazdasági változásra következtethetünk. Abszolút pontos ítélet persze nem mondható, már csak azért sem, mert a mozgások sohasem tökéletesek. A mozgás okainak felderítésében a konjunkturatan mindjárt kezdettől fogva fáradozott, a régebbi válságelméletek azonban e téren nagyon keveset értek el. A modern konjunkturatan nem érzi hivatásának, hogy csupán egyes okokat derítsen fel, hanem inkább ~~bleső~~ funkcionális összefüggéseket keres. Az oktatás a konjunkturavizsgálat további lépéseinek sorozatát képezi és egyik vagy másik tényezőt elsődlegesnek, másodlagosnak rendszerint tényezőkomplexumokat minősít. Ez az okkutató

eljárás persze nagyon nehéz és veszélyes, viszont a gazdasági élet funkcionális működésébe való behatolásnál nélkülözhetetlen.

A modern gazdasági problémák és
a konjunktura.

A nagyháboru befejezése után egy szabadkereskedemellenes, a védővám eszközeivel dolgozó gazdaságpolitikai irányzat került előtérbe, mely a nemzetnek a gazdasági szempontból való önállóságát tűzte ki célul s ez az autarkia. Hogy ez a különös irányzat, mely ma a világ összes államainak gazdasági életét irányítja, honnan keletkezett, nem sikerült kikutatni, csak a tüneteit tudták észlelni. Bár minden szempontból elítélendő, mégis a konjunkturakutatás sokat köszönhet ennek az autarkikus irányzatnak, mert ettől kezdve fordítottak csak nagy figyelmet az államok a konjunkturavizsgálatra.

Egy évszázad bebizonyította, hogy

a kapitalizmus nagy válságokkal jár együtt, viszont az még a közgazdaságban eldöntetlen kérdés, hogy vajjon a tervgazdaság, melynek itt minden irányát egybefoglalom, mentes-e válságoktól? A külföldi és a hazai szakírók legnagyobb része azon a nézeten van, hogy a tervgazdaság által irányított gazdasági élet mentessége sincs biztosítva a válságoktól, legfeljebb annyi a különbség, hogy a kapitalizmus válságaival ellentétben nem termelői, hanem fogyasztói minőségben károsodnak a gazdasági alanyok. Bár tagadhatatlan, hogy a tőkés rendszer alapelvei, vagyis a pénz a szabad verseny stb. különleges gazdasági zavarokat idézhetnek elő, nem szabad azt gondolnunk, hogy a kapitalizmussal ellentétben levő gazdaságpolitikai rendszereket megkíméli a válság és a konjunkturaingadozás. Ez a felfogás nem állja meg a helyét, mert mindaddig, míg a gazdasági élet dinamikus jellegű marad - már pedig legalább is

a mostani vélemények szerint örökké az marad- lesz konjunkturaingadozás és lesznek gazdasági válságok.

Forrástanulmányaink közepette tapasztaltuk, hogy a külföldi szakirodalomban kiváló tudósok ma azon az állásponton vannak, hogy az elmúlt években nem időszakos válságon, hanem strukturális átalakuláson ment keresztül a gazdasági élet. Szerintük lejárt a kapitalizmus évszázados uralma s helyette új rendszer fog következni, mely valószínűleg a tervgazdálkodás vagy a vele rokon etatizmus lesz. Tény, hogy a kapitalizmust sohasem támadták annyira, mint napjainkban s a tervgazdálkodás is egyre jobban terjed. A gazdasági élet fejlődése is azt a benyomást kelti, mintha az egész világ a tervgazdaság irányában haladna.

Nemcsak a közgazdaságtan, hanem a pénzügytan is nagy jelentőséget tulajdonít a konjunkturának, így különösen az adópolitika. Mivel a különböző terhektől amugy is roskadozó állami költségvetés gyakran kedvezőtlen konjunkturával is találkozik, a pénzügytannak különösen meg kell fontolnia a kivetendő adók nemét, a szolgáltatás idejét, a behajtás módját, általában mindazokat a szabályokat, melyeket a helyes adóztatás alapelveiként könyveltek el. Paradoxként hangzik, de mégis igaz, hogy az adófizetés pontosságából nem lehet jó konjunkturára következtetni, mert gyakran csökkenő konjunktura esetén jó a bevételhozam és megfordítva. Legrosszabb az államkincstár helyzete akkor, ha rossz konjunktura mellett az adóhozam is kedvezőtlen. Ilyenkor államháztartási oldalról nem lehet javulást előidézni s fellendülés csak akkor áll be, ha az egész gazdasági élet virágzásnak indul.

Nagy feladat vár itten a konjunkturakutatásra annak megállapításánál, hogy a konjunkturaváltozás bizonyos fázisainál milyen adótipust helyezzen előtérbe az adókormányzat. Erre a célra külön államháztartástani konjunkturavizsgálatot kellene tartani, mert azoknak a koefficienseknek kiszámítása, melyek az adókivetést befolyásolnák, nagy nehézségekkel jár. Rossz konjunktura esetén a jövedelmi és hozadéki adókat csökkenteni kellene, viszont a forgalmi és fogyasztásiakat emelni, jó konjunktura esetén pedig fordítva. Végül erősen és gyorsan változó konjunktura esetén az adó áthárításra is figyelemmel kell lennie az adókormányzatnak, mert ha ezt nem teszi, a konjunkturahullámzás ezáltal még nagyobb méreteket ölt.

Ujabban felmerült az a gondolat, hogy a növekvő munkanélküliség, jövedelemeloszlási aránytalanság s az általános kedve -

zótlen gazdasági helyzet megszüntetése céljából nem jobban lenne-e konjunktura nélküli gazdaságot teremteni, vagyis a konjunkturát stabilizálni, az ilyen törekvések ellen, melyeket napjainkban különösen sokfelé hangoztatnak, minden oldalról erős támadások indultak meg. Megjegyezzük, hogy a konjunkturastabilizációt vallók is csak elméletben vélik elveik megvalósulását s belátják, hogy az a gyakorlatban kivihetetlen. Két fő elv van, mely a konjunkturastabilizáció ellen szól: az egyik ellenérv szerint, ha a krízist és depressziót kiküszöböljük, igaz, hogy baisse sem áll be, viszont mégis csak lassanként elsekélyesedik a gazdasági élet, amelyben a kedvező fellendülésnek szükséges előfeltétele a pangás; a másik szerint baisse kizárásával hausse sem áll be, ami kimondhatatlan kárral járhat a világgazdaság prosperitására. Láthatjuk tehát, hogy legnagyobb

jelentőségü elemeitől kellene megfosztanunk a gazdasági életet, hogy konjunkturastabilizációt teremthessünk, mindamellet a konjunkturapolitikának törekednie kell az ingadozások lehető csökkentésére. Azok az eszközök, amelyekkel a konjunkturapolitika ezt elérheti, részint közgazdaságiak, részint magángazdaságiak. A főbb közgazdasági konjunkturamérséklő módok: hitelpolitikai közbelépések, munkabérszabályozások, arányosabb jövedelemeloszlás megteremtése, piacok egymás közötti kapcsolatának szorosabbá tétele, konjunkturakutató intézetek felállítása, működésüknek fokozása, stb. A közgazdasági mellett nagy jelentősége vana magángazdasági konjunkturaszolgálatnak is, mert hiába vesz kedvező irányt a közgazdasági fejlődés, ha ezt a magángazdasági élet gátolja vagy helytelen irányba tereli, ez pedig könnyen megtörténhetik, mert napjainkban egyre szorosabbá válik a köz- és magán-gaz-

daság közötti összefüggés.